

Ольга НОВИК

*докторант, Харківський
національний педагогічний
університет ім. Г.С. Сковороди*

УДК 821. 161.2: 801.82

МОТИВИ ТА ОБРАЗИ ТВОРІВ ЯКОВА ЩОГОЛЕВА: ПРОЯВЛЕННЯ ТРАДИЦІЇ

У статті розглядаються традиційні мотиви та образи творчості Якова Щоголева. Особлива увага зосереджується на дослідженні барокових мотивів у текстах автора, простежуються впливи на письменника фольклору та Харківської школи романтиків. Виокремлено образи козака, бандуриста, Запорозької Січі, гетьманів, а також образ Семена Климовського, як такі, що безпосередньо пов'язані з історією барокової доби. Творчість Якова Щоголева підтверджує тяглість традиції в історії української літератури.

Ключові слова: традиційні мотиви, образи, романтизм, бароко.

Постать Якова Щоголева є показовою для українського письменства ХІХ століття, — епохи, коли автори в своїх творах часто поєднували минуле й сучасне. Цього митця вважають одним із представників українського романтизму другої половини ХІХ сторіччя. М. Сумцов свого часу впорядкував збірку творів письменника, яку було перевидано репринтним виданням [14]. Творчість Якова Щоголева не оминув увагою й Микола Зеров у праці з красномовною назвою «Непривітаний співець» (Я. Щоголів)» [4, с. 292 — 321], А. Каспрук, А. Погрібний теж створили дослідження, де подано нариси життя і творчості письменника [5; 9]. Олександр Білецький у роботі «До розуміння творчості Я. Щоголева» [1] подає не тільки аналіз праць А. Каспрука та І. Пільгука про Якова Щоголева, але й окреслює основні напрямки подальшого дослідження текстів поета. Зокрема, вчений зосереджує увагу на лексиці, мотивах і образах творів митця, оскільки саме це, на його думку, необхідно було насамперед дослідити задля поглибленого прочитання поезій Якова Щоголева. Існує ще низка літературознавчих досліджень, де розглядається творчість автора. Незважаючи на такий масив праць, наразі назріла потреба нового прочитання текстів Якова Щоголева,

їх інтерпретації у контексті української літературної традиції. Спробуємо виокремити традиційні мотиви та образи в творах автора, механізми засвоєння митцем традиції попередніх епох.

Характеризуючи творчість Якова Щоголева, Микола Зеров пише про захоплення письменника старовиною, українською патріотикою, а про його погляди на українську народність, як на щось роковане на вимирання, Пов'язує це дослідник зі впливом харківського кола спілкування поета (Амвросій Метлинський, Микола Костомаров, Микола Петренко). Яків Щоголев, на думку вченого, всім своїм життям, звичками і поглядами немов зумисне намагався зробити з себе живий пам'ятник на гробі давно минулої доби, а свою поезію «беріг він, немов якийсь заповідний шмат вікової цілини серед зораного, культивованого степу» [4, с. 299]. До поезії автор ставився вибагливо та свідомо прагнув не жартувати зі словом «поезія». Послугуючись художнім словом, поет змальовує образки минулого й сучасного йому життя, при цьому мотиви творів Якова Щоголева здебільшого традиційні. М. Зеров виокремлює групу поезій у творчому спадку автора – ідилії, епічні мініатюри в світлих тонах, зауважуючи, що Щоголів і в них трохи архаїк: «Він любить міцний нерозкладений побут патріархальних часів <...>. От старий батюшка, що ремствує на холод у церкві, на невеликі доходи, на неприступність малих і законних, здавалося б примх, але тут же кається в своєму гріху; ткач з своїм заповітом робити вдень і вночі; пряха, що вдосвіта встає задля веретена й мички; старий пасічник, що доживає віку при бджолах, даруючи всі образи егоїстичним та невдячним дітям – от вона, вся «щирая старовина, в злиднях багата і в горі ясна» [4, с. 312].

М. Сумцов поміж творів Якова Щоголева окремо виділив групу «козакофільських» поезій, на які свого часу звертав увагу і М. Зеров, зазначаючи, що мотиви й образи цієї групи текстів, те, чим наповнені «козакофільські» твори, – «все похоронні, панахидні настрої, ущербна, похоронна романтика» [4, с. 309]. Видається закономірною поява таких мотивів, якщо простежити вплив на творчість письменника Харківської школи романтиків і їх розуміння патріотизму. Надто, якщо процитувати самого ж М. Зерова: «Це «теченіє скончахъ, віру соблюдохъ» виглядає тим зворушливіше, що патріотизм Щоголева не був докладно розробленою, розви-

неною системою. Його патріотизм настроєвий, елегійний; це прив'язаність консерватора і патріархального гетьманця до смачної, не похапливої і незіпсутої старовини, суто естетична закоханість в колорит минулої пори. Щоголів і тут залишається спадкоємцем ранніх романтиків українських. Паралелей можна набрати досить і з Амвр. Метлинського, і навіть з Костомарова» [4, с. 305]. М. Сумцов зауважує, що вставна пісня про пугача з твору «Золота бандура» Якова Щоголева можливо взята зі збірника Закревського: «Коли Щоголів узяв пісню у Закревського, то віднісся до неї самостійно. Він в увазі помітив: «народная пѣсня», а Закревський навпаки в 1861 р. висловив, що ця пісня не є народня, а вважаючи на розмір і форму, складена якимсь то грамотієм з запорожцем, що після турецької війни 1774 р., нудився миром» Може початку ця пісня була штучна, але з протягом часу вона зробилась народною пристосованою до недолі чумака» [14, с. 87].

У творі «Барвінкова стінка» письменник подає легенду про те, чому загинула Січ, показуючи, що козацтво свого часу щирою молитвою просило і здобувало Божої милості. «Стоять, було, грізні колись, запорожці. / Тепера немічні й старі; / Огністі їх очі потуплені в землю, / А тепла молитва вгорі. / І тая молитва від щирого серця / До Божої милости йшла, / Щоб міццю кипіло старе Запорожжа / І славою Січа жила; / Щобгнулись ниви під жнивом багатим, / Щоб землю ломили снопи; / Густі табуни й незліченні отари / Топтали силенні степи» [14, с. 69]. Протиставлення того, що було і того, що є, бачимо в багатьох текстах Якова Щоголева і, як правило, в зображенні минулої слави замальовується козацтво, а нащадки-гречкосії виступають носіями сучасного авторіві животіння. М. Зеров порівнює поезію Якова Щоголева «Бабусина казка» з твором Аполона Майкова «Бабушка и внучек», наголошуючи на тому, що в «Бабусиній казці» «виділено не тільки різницю віку в оповідача і в слухача, але й підкреслено різницю двох поколінь, двох світоглядів» [4, с. 308]. Бабуся, що розповідає історію свого кохання до козака, як прекрасну казку, не знаходить розуміння в онуки, і пояснює це так: «Геть, ти, дитино, не тямиш нічого! / Вам гречкосії до смаку; а в його / Серденьку кров запорожця кипіла, — / Тим же без міри його я любила!» [14, с. 69].

В поезії «В степу» як марево постають козаки, що мужньо б'ються з ордою: «Ось вони настигли, / Ось вони зчепились, / Шаблі забряжчали, / списи поломились...» [14, с. 107]. Візія нени-України в текстах автора переплітається з образом Січі. Символічно, що поезія «В степу» була присвячена і подарована Дмитрові Яворницькому, який читав публічні лекції про Запорожжя в Харкові в квітні 1884 року. М. Сумцов зауважує, що Січ і запорожці були головними мотивами поета, що «зв'язано з одного боку з впливом харківського українського гуртка 40 років, з Костомаровим на чолі, а з другого, пізніш, з впливом Еварницького, науковими працями котрого Щоголів був дуже зацікавлений» [14, с. 127]. У вірші «Січа» є образ матері-Січі. Лексика перенасичена архаїзмами. Уславлення минулого Січі, яка «Віру в Бога боронила, / Берегла батьків завіт...» [14, с. 140], поєднано з гіркими міркуваннями про безславне теперішнє: «І тепер проміж руїн / Ти не вздриш ні товариства, / Ні клейнодів, ні старшин!» [14, с. 140]. Понад те, в поезії «Остання Січа» вказуються нащадки козацтва: Онде швандають по хатах / Гречкосії, хлібороби, — / Володільники убогі / Запорожської худоби» [14, с. 141]. У поезії «Нерозумна мати» образ Січі персоніфікується як образ нерозумної матері, що «й сама пропала, й дітей згубила!». Козаки-небоги змушені як сироти розсипатися по світу: «Нас Дніпро розносив; нас степи вкривали; / Нас луги од спеки і людей ховали» [14, с. 138]. «Хортиця» також містить низку персоніфікованих образів: Дніпро, Хортиця, воля, слава, Січ. «Стугонить Дніпро з порогів, / Лине до Хортиці; / Каже: «Байдо! де ж твій город / Стяг і гаківниці? / Де та Січа, що як море, / Силою кипіла; / Тая воля, що в роздоллі / Пеклом клекотіла?» [14, с. 139]. «На козачім вжитку німці / Хат набудували»; «Воля, ретязом повита. / В плавнях спочиває; / Слава, кров'ю перелита, / По світу летає» [14, с. 139].

Загалом про козацькі переспіви Щоголева, що занадто спізнались, М. Сумцов писав так: «Для кінця XVII в. вони були б сучасними, для 40 років — найкращими, але в 70 — 80 роках виглядали вже перестарілими» [14, с. 127]. Погляди письменника, висловлені у віршах про Січ, вчений вважав продовженням козакофільської течії (до неї М. Сумцов відносив Харківську школу романтиків, Тараса Шевченка, Тимка Падуру). М. Сумцов вказував і на хибність погляду

Щоголева, що перехід Січі на хліборобство був початком її загибелі. Проте зневажливе ставлення до гречкосіїв не було чимось новим в українській літературі, а було швидше даниною традиції. В козацьких літописах роди козаків і гречкосіїв беруть початок від різних синів Ноя: відповідно, — Яфета й Хама. Цілком вмотивованою такою обставиною є поведінка козака в творі Якова Щоголева «Воля». Козак спочатку вагався, що ж вибрати: сім'ю чи війну, але серце його все ж схилилося до останнього: «Аж як глянув: під віконцем / Гра його коняка... / Батька, матір, жінку, діток — / Все забув вояка» [14, с. 132].

Образ коня як уособлення козацької вольниці бачимо в багатьох поезіях Якова Щоголева. На приклад, у вірші «Огирь» змальовано скакуна, стрімкий біг якого нагадує уривок з поеми Джорджа Гордона Байрона «Мазепа». Хоча М. Сумцов стверджує, що у Щоголева єдина перекладна поезія — «Вечірній дзвін», все ж можливі опосередковані впливи на твір «Огирь» через переклади українських або російських поетів.

Ще один образ свободи — образ орла, що постає в багатьох поезіях Якова Щоголева. Зокрема, в поезії «Орлячий сон», в якому орел очікує на бенкет «з татарських страв», «жде він — ворог побіжить» [14, с. 142; 14, с. 143]. Видіння, сон орла, — політ над степами Дикого Поля, де шукає орел славних битв, і не знаходить. Видіння унаочнює діалог орла із буйним вітром: «Не побачиш, орле брате, / Що ти бачити ізвик: / Поле славою багате, / Втихомирилось навек» [14, с. 143]. В іншому тексті бій порівняно з банкетом, загибель ворогів постає як «банкет для орлів» [14, с. 131]. У творі «Опізнівся» є образ розгніваного Дніпра, який сердиться, що «пропало Запорожжа»: «А Дніпро реве — гуркоче, / Говорить мені не хоче, / І сердитий в скелі б'ється, / З скель до моря подається...» [14, с. 144]. Образ материнки рідко з'являється в авторських текстах, здебільшого цей образ є у фольклорних творах. У поезії Щоголева ж материнка також сумує, що загинула Січ: «З моря вітер повіває. / Материнку колихає; / Материнка важко плаче, / Опізнівся ти козаче!» [14, с. 144]. Характерно, що навіть мотив пошуку щастя-долі у вірші «Щастя» пов'язаний зі степом, вітром і волею, яка «кудись поділась — / Мабуть, з вітром закрутилась» [14, с. 144].

Кохання юнак не знаходить, бо бідний, а в чужині знайшла-ся тільки смерть.

Кобзар, як такий персонаж, що пов'язує різні епохи, постає в творах більшості українських романтиків. У Якова Щоголева теж зустрічаємо цей образ. Проте в цього письменника кобзар є вже тільки слабким відгомонам старої слави, «останнім могіканом», як зазначив М.Зеров: «Зустрічаючись з кобзарем, співцем-епігоном, що забув увесь старокозацький репертуар, Щоголів так запрошує цього «останнього з могікан»: Грай що хоч, бо й те ізгине, / Гей ізгине, як туман... Звідси випливає і романтична тематика Щоголева, його ушербні мотиви, настрої умирання й згасання» [4, с. 307]. Проте в іншому тексті – «Запорожський марш» ми бачимо образ, що несе сподівання на кращі часи: «Лірник візьме кобзу в руки, / Вдаре пісню по ладам, / Щоб згадали пізні внуки, / Як жилося їх дідам!» [14, с. 131].

Про художню майстерність автора в зображенні картин січового майдану пише й Іван Дерев'янкін у листі до письменника: «Эту картину, представленую в четырех стихах, не в состояниі изобразить никакой художник живописец; он может прекрасно нарисовать степь, полную полдневным солнечным зноем, дорогу, с обѣих сторон заросшую высокой травой, казака в его военном нарядѣ и умирающую лошадь, но изобразить сказанное в двух первых стихах, нѣтъ ни возможности, ни красок, но Вы сумѣли так легко и так поразительно живо изобразить эту дивную картину в четырех стихах!» [цит. за: 14, с. 234]. М. Зеров вважав, що «повного художнього злиття з народним повір'ям у Щоголева-поета немає, і тому він раз у раз, видно, вкладає свої фантастичні та історичні оповідання в уста третій особі» [4, с. 310]. Можливо, введення персонажа-оповідача в тексти з утворенням рамки творів здійснено автором для достовірнішого відтворення народного колориту, а не для того, щоб ховатися «під маскою етнографа-краєзнавця», як про це писав М. Зеров [4, с. 311]. Згадаймо принагідно твори Олекси Стороженка, який дуже часто розширював хронотоп своїх художніх текстів, вводячи яскраві образи оповідачів.

Мотиви гріха та покари за нього унаочнюються у віршах Якова Щоголева образами, що більш характерні для барокової епохи. Коли йдеться про сиріт, народжених покритками,

письменник засуджує таких матерів у вірші «Палати». При цьому автор як антитезу тим, хто кидає позашлюбних дітей, згадує тварин і птахів, що піклуються про своє потомство: «Сарна дітям дба одрину, / Нагодує їх сама, / І чокал свою дитину / Од себе не дасть дарма./ Беркут кубло в'є на скелі, / Як зачує дитинят, / І під крилами в оселі/ Береже своїх птенят» [14, с. 234]. Поезію «Палати» Якова Щоголева М. Зеров характеризує, порівнюючи із розкриттям проблеми покритки в текстах Тараса Шевченка: «Тема, що стільки навіяла Шевченкові зітхань і молитов, утворила стільки драматичних постатей та ідилічних пейзажів («Галілейська» ідилія і мати Марія, хоча би!), – у Щоголева викликає тільки риторичний осуд з затиснено-побожних уст. «Візантійський Саваоф» тут панує твердо: ми в його сфері впливів» [4, с. 304].

Яків Щоголев вочевидь перебуває під впливом християнської традиції, що потверджується низкою його текстів, так чи інакше пов'язаних із християнством, зі старовиною, осудом новочасних «гріховних» нововведень. Три тексти з однойменною назвою «Колядка» написано в різній тональності. Колядку «З далекого сходу/ Йшло троє царів...» – написано живою гарною мовою, урочисто, на уславлення Різдва. Дві інших, – «Рано ж тії півні / В ятці заспівали...» і «Місяць виходе, / Зірочок воде...», – з елементами жартів, подібні до текстів мандрівних дяків аналогічного жанру, наповнені традиційними образами. Є вірші, приурочені до інших християнських свят «Під Великдень», «Клечана Неділя» та інші, де змальовуються народні звичаї. Мотиви таких поезій пов'язані зі святами, часто християнське свято сполучається з різними містичними образами української демонології, наприклад, лоскотарки, які можуть з'являтися у зелені свята («Клечана Неділя»).

Метафізичні вірші середини сімнадцятого століття містили низку текстів, де зіставлення людини й природи унаочнює швидкоплинність і марність людського життя, наприклад, анонімні вірші про смерть: «...Человѣк во юности подобен ест крину, / его же увядает злачный образ выну. / Коса смертна, аки цвѣты, посѣкает / всякаго человѣка и в гроб вомѣтает. / Смерть, як уж, в том ся младом крыет вертоградѣ – / жій опасно, се ти гроб в сем предлежит садѣ»; «Человѣк яко трава; дніе его, яко цвѣты – / днесь цвѣтет, утро маєт посѣченый быти.

/ Коль кратко дніє наши нам возсіявают, / понеже з цвѣтом
полным нагле увядают» [11, с. 37]. М. Сумцов дорікає Якову
Щоголеву за надмірне моралізаторство у віршах про приро-
ду, проте в контексті християнської доктрини письменника
бачаться природними подібні міркування-повчання: «Прийде
щастя вам, так знайте, / Що за ним сховалось горе; / Прийде
горе – не жахайтесь / Хай кипить воно як море, – / Ви ж ідіть
все далі, далі, / Та глядіть пряму дорогу: / Сміло хрест беріть
на плечі, / Душу й серце дайте Богу» [14, с. 90].

На думку О.А. Лапко, в поезіях «Під Великдень» і
«Суботи св. Дмитра» християнська ідея дістає втілення у
відображенні вікової народно-релігійної традиції. «Перший
із названих творів, довершена побутова замальовка, передає
світлу атмосферу очікування величного християнського свя-
та, яку створюють його неодмінні атрибути: свячена паска,
крашанки, радісна звістка «Христос воскрес!». У поезії «Су-
боти св. Дмитра» майже немає побутових деталей, пов'язаних
з обрядовістю, однак і тут йдеться про «той звичай, / з котрим
ще прадіди жили / й нащадкам в рід передали», – поминати
померлих у суботу проти 26 вересня» [6, с. 99 – 100]. Слуш-
ною є думка О. Лапко, що поезії Якова Щоголева «Суботи
св. Дмитра», «Вродниця», «Ангел смерті», «Попіл», «Покій»,
«Три дороги» звучать своєрідним «*memento mori*», оскільки
в них розкривається уявлення про смерть як неминучий
підсумок буття людини, і відлунює Екклезіастове: «Все по-
стане з пороху, і вернеться все знов до пороху...» [Еккл. 3;
20]. [6, с. 101]. Образ ченця-аскета з твору «Чернець» Якова
Щоголева сприймається як данина традиції старожитнього
письменства, оскільки текст наповнений мотивами, близьки-
ми до барокового світобачення. Земне життя, що часто постає
в текстах барокових письменників як «юдоль плачу», у тексті
твору подається як «долина смерті», яка протиставляється
небесному царству, що очікує на душі праведників. На таку
особливість вказує і О. Лапко [6, с. 103].

Випереджуючи появу низки мотивів у віршах романтиків,
у так званих «світських піснях» барокової доби звучать мо-
тиви долі, сирітства, щастя, любові. Зокрема, як приклад,
можна назвати такі тексти: «Пісня козака Плахти», «Біда
ж мені на чужині, бідній сиротині», «Пастуше, пастуше»,

пісні І. Пашковського, Я. Семержинського, О. Падальсько-го, і звісно ж, пісню Семена Климовського «Їхав козак за Дунай». Климовського, разом з іншими бароковими поетами, Олекса Мишанич [7, с. 28] і Тетяна Бовсунівська [2, с. 15] брали за вірєць задля унаочнення того, що саме давня література загалом і барокова зокрема справила неабиякий вплив на формування естетосфери ХІХ століття. Між текстами Якова Щоголева є вірш, ліричним героєм якого виступає Семен Климовський «На згадування Климовського» [15, с. 322]. Український романтик пише про Климовського як про героя-козака: «Попід небом ясним, / У краю степовім, / Наша старя Україна, / На поругу чужим, / На надію своїм / Згодувала гулливого сина. / Він списа не скидав, / Білих рук не складав, / Як пускався орлом по Дунаю, – / І пісня козака, / Як вітри здалека / Розливалась од краю до краю» [15]. Авторіві стає гірко при думці, що його сучасниками забуто легендарного козака, а з ним забуто і часточку колишньої слави України та її «буйної волі», співцем якої Яків Щоголев вважає саме Семена Климовського.

У «ремеслових поезіях» (термін М. Сумцова) Якова Щоголева, бачимо, як він, по суті, намагається подати «світ розглянутий по частинах», якомога повніше відобразити своє бачення навколишнього, як то було раніше в Касіяна Саковича, Данила Братковського та інших барокових авторів. Доречним видається й зіставлення зазначеної групи творів Якова Щоголева з текстами Климентія Зиновієва. М. Сумцов виділяє групу поезій, яку означає як «побутові малюнки». Понад те, вчений прокладає місточок від віршів Щоголева до барокової епохи, а саме, до Климентія Зиновієва: «Щоголів мав нахил до поезій промислових і подібних їм відповідно свому епічному таланту. Він залюбки до них звертався і часом найбільш ретельно і старанно їх обробляв. З приводу цього він мав в українському письменстві попередника в постаті ченця Климентія на початку ХVІІІ в.» [14, с. 149]. Поезії Щоголева, де йдеться про ремісників, містять багато професіоналізмів, н.п., «Ткач»: верстак, основа, берди, цівки, човник, ляда; «Пряха»: мичка, веретенце, починок, нитки тощо. Перекладний текст твору «Вечірній дзвін» (із Козлова) в інтерпретації поета набуває філософського звучання (О. Швачко ж говорить, що вірш «Вечір» є переспівом пісні

ірландського поета Томаса Мура «The Bells of St. Petersburg» («Those evening bells»)). Хоча окремі дослідники вважають тему віршів (оригіналу й перекладу) прозорою [13], однак, можемо завважити у тексті «Вечірнього дзвону» низку філософських мотивів: швидкоплинності, марності людського буття тощо.

Покликаючись на думку О. Камінчук, О. Лапко пише, що прийом паралелізму пейзажу і роздуму в поезії Якова Щоголева, як і в творчості інших романтиків, є основою постановки філософських питань через зображення природи, а образи природи є елементом опозицій-антиномій, що оприявнюють романтичне світобачення. Проте необхідно зазначити, що антиномії були притаманні не тільки романтизму, але й бароковому стилю, як зрештою і використання поширених зіставлень природи й людського буття через паралелізми. Слобожанський письменник отець Онуфрій, славетний Григорій Сковорода, як і багато інших барокових письменників, будували свої тексти на поширеному паралелізмі швидкоплинності людського буття і процесів згасання природи. Про те, що творчість Григорія Сковороди була знайомою Якову Щоголеву, свідчить хоча б той факт, що у листі до Білиловського, міркуючи про свою поезію та про її видання, на підтвердження власних думок письменник наводить цитату зі Сковороди «Всякому городу нрав и права; / Всяка иміє свій ум голова» [14, с. 246].

Природа в творі Якова Щоголева «Після бурі» подана крізь паралель до людини. Природа після бурі розквітає, оживає, але людина після життєвих незгод не завжди буває щасливою: «Серце – не квітка, коли-що у йому / Знайдесться місце огневі святому! / Хай в його буря ударе відразу – / Й пробуй загоїти зроблену вразу! / Дай йому сонце і води сцілющі, – Все в йому холодно буде, як в пуші, / Сонце в те серце на мить не загляне, / Аж поки й битись воно перестане!» [14, с. 111]. Про швидкоплинність, минуцність людського життя йдеться й у вірші «Марево». Молодість зникає як марево, залишаються тільки пісні: «На все бува своя пора, / І завжди так воно робилось, / Що те бере сира земля, / А те в нікчемність помінилось / Так і від нашої весни / Одні зісталися руїни, / То заповіт старовини – / Пісні чарівної родини...» [14, с. 115]. Мотив примарності людського життя звучить і в поезії «Осінь»: «Квітці хоч і осінь, / Так і літо є; / Людям же й без літа / Осінь настає» [14, с. 116].

В поезії «До бурсаків» автор змальовує ностальгійний образ старої бурси з тих часів, «як по всім країнам та була ти славна». Аналізуючи цей текст, М. Зеров писав: «Якою ж зичливою, якою любивою була до молоді стара бурса, незважаючи на суворих префектів та березові віники» [4, с. 303]. І якщо для старої бурси були характерні злидні та глибока вченість, то попри відміну тілесних покарань, бурсаки за нових часів стали лінуватися вчитися. У вірші «Батюшка» — образ старосвітського батюшки, — діда письменника — подається в контексті щирої служби Господу і старовини: «То була щирая старовина: / В злиднях багата і в горі ясна!» [14, с. 150]. Чернець в однойменному вірші «Чернець» — аскет, що також віддано служить Богу своєю тяжкою працею багато років: «Огонь в очах твоїх потух, / Здалася в погляді знемога; / Ослабло тіло; але дух / Змагався в далечінь до Бога...» [14, с. 151].

Печаль за старовиною у вірші «Верцадло» поет передає за допомогою образу дзеркала. Старовинне дзеркало висить на стіні в старих хоромах, вкрите пилом часу, забуте, як і весь будинок. Оповідач подає читачеві низку картин, які наче б то зчитує з поверхні дзеркала. Під шаром пилу бачить спочатку віддзеркалення минулого «пишної родини» часів заселення веселих слобід, а потім картини підневільного життя селян і захоплення земель руками «жидюги, німця й салогуба» [14, с. 148]. «Світ простоти і покою — / Стародавній заповіт», — саме такою виступає старовина в творі «Старовина» [14, с. 145–146], а ідеалом для автора постає простота і щирість: «...Просто їли і пили, / і по простому ходили / І по простому жили» [14, с. 145]. Моралізаторська настанова змиритися, «терпіть та терпіть» подається у творі «Поле поорано» наприкінці вірша: «Нашо ж ми будем квилить та журитися / Мов у незнать-який час? / Треба терпіти та Богу молитися, — / Є ще й бідніші від нас» [14, с. 108]. М. Сумцов досить влучно писав, що «по соціальному напрямкові Щоголів ніколи не стояв врівень з віком і навіть не хотів стояти, бо навіть відносився до свого віку вороже. Людина глибоко консервативного складу, людина в соціальних межах 80-х років прямо таки архаїчна, він в думках і почуттях переносився в далеку українську старовину і почував себе добре тільки в чудовім царстві мрій» [14, с. 6–7].

При розгляді поезій Якова Щоголева стає очевидним, що більшість мотивів та образів його творів беруть початок із

українського фольклору, вітчизняного та світового романтичного письменства. Великий вплив на поезію автора справила християнська традиція української літератури. Зокрема в текстах Якова Щоголева є й низка мотивів, які споріднені з мотивами барокового письменства: швидкоплинності й марності дочасного людського життя, козацької вольниці тощо. Постать цього митця демонструє тяглість старої традиції в українській літературі, а творчість Якова Щоголева потребує подальшого поглибленого вивчення в контексті романтичного письменства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Білецький О. До розуміння творчості Я. Щоголева // Білецький О.І. Зібрання праць у п'яти томах / Олександр Білецький. — Т. 2 Українська література ХІХ — початку ХХ століття. — К.: Наукова думка, 1965. — С. 565–578.

2. Бовсунівська Т.В. Історія української естетики першої половини ХІХ століття / Тетяна Бовсунівська. — К., 2001. — 344 с.

Волинський П. Яків Іванович Щоголів / П. К. Волинський // Матеріали до вивчення історії укр. літ.: У 5 т. — К.: Рад. шк., 1960. — Т. 3. — С. 451–474.

3. Зеров М. «Непривітаний співець» (Я. Щоголів) // Зеров М. Українське письменство ХІХ ст. Від Куліша до Винниченка: Лекції, нариси, статті / Микола Зеров. — Дрогобич: Видавнича фірма «Відродження», 2007. — (Cogito: навчальна класика). — С. 292–321.

4. Каспрук А.А. Яків Щоголів. Нарис життя і творчості / А.А. Каспрук. — К.: Вид-во АН УРСР. — 1958. — 119 с.

5. Лапко О.А. Релігієсофське осмислення буття людини в поезії Якова Щоголева / О.А. Лапко // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Філологічні науки. Частина 1. — 2009. — лютий — № 3 (166). — С. 98–104.

6. Мишанич О. В. Українська література ХVІІІ ст. / Олекса Васильович Мишанич // Українська література ХVІІІ ст.: Поетичні твори. Драматичні твори. Прозові твори / Редактор тому В.І. Крекотень. — К.: Наукова думка, 1983. — С. 5–28.

7. Петров Н.И. Очерки истории украинской литературы ХІХ столетия / Н.И.Петров. — К.: Тип. И. и А. Давиденко, 1884. — 457, ХV с. — С. 427–439.

8. Погрібний А. Г. Яків Щоголев: Нарис життя і творчості / А. Погрібний. — К.: Дніпро, 1986. — 166 с.

9. Сумцов Н.Ф. Щоголев Яков Іванович / Н.Ф. Сумцов // Энциклопедический словарь / Изд. Ф.А. Брокгауз, И.А. Ефрон. — СПб., 1904. — Т. 40. — С. 88–89.

10. Українська поезія. Середина XVII ст. / Упорядники В.І. Кречотень, М.М. Сулима. – К.: Наукова думка, 1992. – 680 с.

11. Хоткевич Г.М. Яків Іванович Щоголів. (Огляд його життя і діяльності) // Хоткевич Г. Твори: У 2 т. / Г.М.Хоткевич. – К., 1966. – Т. 1. – С. 455 – 518.

12. Швачко С.О. Про деякі перекладацькі модифікації у поетичному просторі / С.О. Швачко // Вісник Сум ДУ. – 2006. – № 3 (87). – С. 148 – 151.

13. Щоголів Я. І. Твори / Яків Щоголев. – Х.: САГА, 2007. – 342 с.

14. Щоголів Я. На згадування Климовського / Яків Щоголів // Українські поети романтики: Поетичні твори / Упоряд. і приміт. М.Л. Гончарука; вступ. ст. М.Т. Яценка; Ред. тому М.Т. Яценко. – К., 1987. – С. 322.

АННОТАЦІЯ

Новик О.П. Мотивы и образы произведений Якова Щоголева: проявление традиции. В статье рассматриваются традиционные мотивы и образы творчества Якова Щоголева. Особенное внимание уделяется исследованию барочных мотивов в текстах автора, отслеживаются влияние на писателя фольклора и творчества писателей Харьковской школы романтиков. Выделяются образы казака, бандуриста, Запорожской Сечи, гетманов, а также образ Семена Климовского как такие, что непосредственно связаны с историей барочной эпохи. Творчество Якова Щоголева подтверждает непрерывность традиции в истории украинской литературы.

Ключевые слова: традиционные мотивы, образы, романтизм, барокко.

SUMMARY

The Traditional motives and manners of his creative works are discussed at the article. Peculiar attention are given to exploration of baroque's motives at the author's texts, which followed the influence to the writer from folklore and writer's creative works of Charkov's school of romantics. The characters of kosak, Zaporozian Sich, bandorist, getman, the character of Semen Klimovskiy are distinguished, and they are directly connected with the history of baroque's epoch. The creative works of Yakov Shchogolev are confirmed the uninteraption of tradition in the history of Ukrainian literature.

Keyes words: traditional motives, characters, Romantics, barokko.